

فکوک رسانه

رسانه و ساختار شکنی مخاطب

اشاره

سید حسین میلانی

هرگونه کوشش برای ثبت و تشریح تئوری‌های مربوط به رسانه‌ها با ماهیت پیچیده و گاه سرکش اصل موضوع رسانه‌ها روبرو می‌شود. در دهه‌های گذشته شاهد بروز تفارق آرای بی‌شمار بوده‌ایم که از کشاکش دو سنت نظری در این زمینه سرچشمه می‌گیرد. در یک سو، تئوری‌های موسوم به اجتماعی-رفتاری قرار دارند که گاه آن‌ها را علوم ارتباطات نیز نامیده‌اند و در سوی دیگر تئوری‌های فلسفی-فرهنگی قرار دارند. گروه نخست را افرادی چون هارولد لاسول و لیپمن تشکیل می‌دهند و در گروه دوم، مک لوهان، آدورنو و هربرت دریفوس صاحب نظریه‌های تأثیرگذار هستند. این تقابل، بخشی از تحولاتی اساسی است که درون حوزه علوم اجتماعی و علوم انسانی صورت می‌پذیرد.

پی آمد فن آوری رسانه

اشکال گوناگون رسانه‌ای چه نوع اطلاعاتی را به ما می‌رسانند؟ چگونه شیوه تفکر ما را شکل داده، بر راه‌های مؤثر بر ویژگی‌های ارتباط‌های اجتماعی ما اثر می‌گذارد؟ این سؤالات، تجهیزات فنی رسانه‌ها و به ویژه خود رسانه را مورد پرسش قرار می‌دهند.

از نظر بیش‌تر افراد، فن آوری‌هایی که اساس رسانه‌های گروهی را شکل می‌دهند، اموری استثنایی هستند. حتی دستگاه‌های چاپ اوایل قرن نوزده نیز در آن زمان ماشین‌هایی باشکوه به نظر می‌آمدند؛ اما ارتباطات الکترونیکی از لحاظ فنی به مراتب تأثیرگذارتر و درک آن‌ها دشوارتر است.

رایانه‌ها و شبکه‌های رایانه‌ای نیز در زمره فن آوری‌های پیشرفته‌ای هستند که بیش‌تر ما برای استفاده از آن‌ها اطلاعات بسیار اندکی داریم. هرچند این گونه وسایل بسیار پیچیده‌تر از تلویزیون به نظر می‌رسند، ما می‌توانیم در خانه، مدرسه و اداره به آسانی از آن‌ها استفاده کنیم. استفاده از رایانه‌ها روز به روز آسان‌تر می‌شود و به دلیل آشنا شدن کودکان با این وسیله در مدارس و افزایش برنامه‌های آسان رایانه‌ای برای دسترسی به اخبار، ورزش، سرگرمی‌ها و بازی‌ها، هر روز بر تعداد افراد دارای سواد رایانه‌ای افزوده می‌شود.

فن آوری‌های گوناگون رسانه‌ای، برای ارتباط یافتن و تجربه کردن برنامه‌ها، شیوه‌های مختلفی را فراهم می‌کنند که از لحاظ نوع ارائه و گونه‌ای که ما آن‌ها را تجربه می‌کنیم با یکدیگر تفاوت دارند. در عین حال قابلیت‌های دیجیتالی، ارتباط رسانه‌های

رایانه‌ها و شبکه‌های رایانه‌ای نیز در زمره فن آوری‌های پیشرفته‌ای هستند که بیش‌تر ما برای استفاده از آن‌ها اطلاعات بسیار اندکی داریم.

متفاوت را با یکدیگر فراهم ساخته‌اند که در روزگار ما، تصاویر دیجیتالی و اینترنت نمونه‌های آن هستند. این تقارب در مورد اینترنت مشهودتر است.

مولد‌های ارتباطی

فن آوری‌های رسانه‌ای با محدودیت‌های ساختاری همراه هستند. آن‌ها نیز مانند تمام ساختارها، توسط انسان‌ها توسعه یافته‌اند و به دنبال آن، هم فعالیت بشر را محدود می‌کنند و هم توانایی‌های آن را افزایش می‌دهند. چگونگی این عملکرد آن‌ها مسأله اساسی در درک و شناخت اجتماعی از فن آوری رسانه‌ای است.

یادآوری برخی ویژگی‌های بارز رسانه‌های گروهی، تأثیرگذاری فن آوری بر ارتباطات را به خوبی روشن می‌کند. کلمه همگانی یا گروهی دارای این مضمون است که رسانه‌ای از یک مکان فرستاده می‌شود و مخاطبان بسیاری در مکان‌های دیگر آن را

فن آوری‌های گوناگون رسانه‌ای، برای ارتباط یافتن و تجربه کردن برنامه‌ها، شیوه‌های مختلفی را فراهم می‌کنند که از لحاظ نوع ارائه و گونه‌ای که ما آن‌ها را تجربه می‌کنیم با یکدیگر تفاوت دارند.

دریافت می‌کنند. ویژگی دیگر رسانه عمومی این است که در آن فرستندگان شناخته شده ولی گیرندگان هم‌چنان ناشناس باقی می‌مانند. خوانندگان یک کتاب مؤلف آن را می‌شناسند، اما روشن است که مؤلفان به جز در شکل شاخص آماری فروش، نمی‌توانند خریداران و یا خوانندگان کتاب خود را بشناسند. اهمیت اجتماعی رسانه گروهی این است که هر چند اینترنت خلأ بین شخص و رسانه گروهی را محدود ساخته، ولی رسانه‌ها همچنان به گونه‌ای چشمگیر با تقابل رو در رو و بدون واسطه تفاوت دارند. در این‌جا به اصل موضوع می‌رسیم. زمانی که از لحاظ اجتماعی فن آوری رسانه‌ای را بررسی می‌کنیم، با این سؤال روبرو هستیم که این فن آوری‌ها چگونه شیوه‌های رابطه متقابل و ارتباط‌های ما با دیگران را شکل می‌دهند؟ تأثیر مهم فن آوری در این باره، کاهش دادن حجم زمان و مکان است.

تأملی درباره مفهوم زمان و مکان

یک تصویر زنده تلویزیونی از رویدادی که هزاران کیلومتر از ما دورتر است، به نوعی استفاده صحیح و حیرت‌انگیز زمان و مکان به شمار می‌آید. زلزله سال ۱۳۸۳ در شهر بم نشان داد که تلویزیون چگونه می‌تواند رابطه ما را با زمان و مکان وفق دهد. تصاویر تلویزیونی نشان دهنده صحنه‌هایی از خسارت‌های واقعه بودند که به سرعت در اختیار بینندگان سراسر کشور قرار می‌گرفت و تازه‌ترین اخبار درباره مناطق هم‌جوار را نیز پوشش می‌داد. این مثال نشان می‌دهد که درک ما از فاصله در عصر تلویزیون در مقایسه با دوران‌های گذشته تفاوت دارد.

زلزله سال ۱۳۸۳ در شهر بم نشان داد که تلویزیون چگونه می‌تواند رابطه ما را با زمان و مکان وفق دهد. تصاویر تلویزیونی نشان دهنده صحنه‌های عت در اختیار بینندگان سراسر کشور قرار می‌گرفت و تازه‌ترین اخبار درباره مناطق همجوار را نیز پوشش می‌داد. این مثال نشان می‌دهد که درک ما از فاصله در عصر تلویزیون در مقایسه با دوران‌های گذشته تفاوت دارد. این کاهش حجم مکان و زمان یکی از ابعاد اساسی در جهانی‌سازی است.

این کاهش حجم مکان و زمان یکی از ابعاد اساسی در جهانی‌سازی است. رایانه نیز مفاهیم مرسوم و سنتی ما را از زمان و مکان زیر سؤال می‌برد، به ویژه این که دنیای مجازی شبکه جهانی روز به روز تکامل بیش‌تری می‌یابد. اینترنت مفهوم «محلی بودن» یک رادیو را به چالش می‌کشد که به کمک یک ایستگاه محلی، صدا را در شبکه جهانی قرار می‌دهد. فن‌آوری‌های جدید حتی می‌توانند راه‌های قدیم و مرسوم تنظیم زمان را مختل کنند. مفهوم جامعه مجازی رینگولد^۱ به این نکته اشاره دارد که دیگر لازم نیست جوامع را بر

اساس محدوده جغرافیایی تعریف کنیم. به نظر بسیاری از مدافعان روابط متقابل الکترونیکی، مردم سراسر جهان می‌توانند از راه فن‌آوری اینترنت، که پلی میان نقاط مختلف جهان است، همسایگان مجازی یکدیگر به شمار آیند. به عقیده شری تورکل^۲ دنیای مجازی می‌تواند بسیار پیچیده باشد و برای اعضای آن جوامع از پیچیدگی‌های خاص خود برخوردار است، حتی اگر اعضای آن هرگز خارج از آن بافت مجازی یکدیگر را ملاقات نکرده باشند.

با بررسی پیچیدگی فن‌آوری رسانه و اهمیت آن در مقوله ارتباطات و استفاده گسترده از آن توسط گروه‌های مختلفی از انسان‌ها، جای تعجب ندارد که مباحث فن‌آوری رسانه‌ای اغلب بر قدرت تأثیرگذاری حیرت‌انگیز این سیستم نوین بر جامعه تأکید داشته باشند.

صیورت و حتمیت تکنولوژیک

کلود فیشر^۳، جامعه‌شناس، مهم‌ترین آشکال حتمیت فن‌آوری را مانند شیوه‌های بازی با توپ‌ها به روی یک صفحه معرفی می‌کند که در آن فن‌آوری یک نیروی خارجی محسوب می‌شود که در یک موقعیت خاص اجتماعی وارد شده و مجموعه‌ای از تأثیرات کمانه‌ای را به بار می‌آورد. از این لحاظ، فن‌آوری باعث بسیاری از رویدادها می‌شود، هر چند اغلب از طریق یک سری گام‌های واسطه‌ای صورت می‌گیرد. دیدگاه مزبور به این بحث می‌پردازد که ویژگی‌های فن‌آوری نتایج خاصی را می‌طلبد و نیز آن اندازه که فن‌آوری از انسان‌ها بهره

می‌گیرد، آن‌ها از فن‌آوری استفاده نمی‌کنند. طبق این دیدگاه، جامعه بیش از این که طبق یک برنامه بشری دگرگون شود، بر اساس مسائل تکنیکی تغییر می‌یابد.

فیشر درباره تاریخچه اجتماعی جالب توجه تلفن بحث کرده و معتقد است که حتی نباید پرسید یک فن‌آوری بر روی یک جامعه خاص چه تأثیری داشته است؛ زیرا این سؤال از ابتدا ثابت می‌کند که فن‌آوری از لحاظی برای ما مفید واقع شده است.

نکته این جاست که تحلیل فن‌آوری رسانه‌ای نمی‌تواند شیوه‌های متنوع و حتی بعضاً متناقضی را نادیده بگیرد که افراد با استفاده از آن‌ها فن‌آوری‌های جدید را به کار می‌گیرند. هیچ امر ذاتی برای اجبار در پذیرفتن شیوه‌ای خاص در استفاده از فن‌آوری وجود ندارد. بسیاری از نخستین طرفداران رادیو گمان می‌کردند که رادیو در اصل یک وسیله ارتباطی میان دو نقطه، یا به نوعی یک تلفن بی‌سیم است و تصور بخش برنامه به کمک آن، دور از ذهن بود. فن‌آوری‌های نوین به زمینه‌های اجتماعی‌ای وارد می‌شوند که خاستگاه عادت‌های اغلب عمیق و دیرینه‌اند و در ساختارهای فرهنگی‌ای مداخله می‌کنند که چگونگی به کارگیری رسانه را شکل می‌دهند. بنابراین برای درک ارتباط میان رسانه و جامعه نمی‌توان تنها پرسید که یک فن‌آوری جدید چه به مردم عرضه می‌کند؛ بلکه باید این پرسش را نیز مطرح کرد که مردم از آن چه بهره مفیدی می‌گیرند؟

منبع

شراپیر، سروان، نیروی پیام، سروش حبیبی، تهران، رادیو و تلویزیون ملی، ۱۳۵۵
ویلیامز، کوین، درک تئوری رسانه، رحیم قاسمیان، تهران، ساقی، ۱۳۸۶
۱. Rheingold, Howard, Virtual Reality: The Revolutionary Technology of Computer, ۱۹۹۳, Simon & schuster, New York
۲. Turkle, sherry, Life on the Screen: Identity in the Age of the Internet, Simon & schuster, New York, ۱۹۹۷

پی‌نوشت‌ها

۱. Rheingold
۲. Sherry Turkle
۳. Claude Fischer